

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ І КОНЦЕНТРАЦІЯ ЯК ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО МЕХАНІЗМУ

Розглянуто теоретичні аспекти розуміння спеціалізації і концентрації сільськогосподарського виробництва стосовно сучасних умов розвитку аграрного сектора. Дано оцінку цим процесам на прикладі окремих сільськогосподарських підприємств.

The theoretical aspects of understanding of specialization and concentrations of agricultural production conformably to the modern conditions of development of agrarian sector. An estimation these processes is given on the example of separate agricultural enterprises.

Ключові слова: спеціалізація, концентрація, сільськогосподарське підприємство, аграрний сектор, раціональні розміри.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічний розвиток сільськогосподарських підприємств усіх форм власності пов'язаний, насамперед, з підвищенням ефективності виробництва, посиленням його конкурентоспроможності, в першу чергу на внутрішньому ринку. Це вимагає врахування всієї сукупності зв'язків і відносин безпосередньо в самому підприємстві, між власниками землі та майна. Зростає роль динамічного розвитку всіх сфер виробництва, забезпечення справедливого розподілу, обміну і споживання, посилення самоуправління, високої матеріальної заінтересованості та відповідальності.

Тому одним із найвагоміших чинників розвитку сільськогосподарських підприємств є їхні розміри, на які істотно впливає рівень розвитку продуктивних сил, напрям спеціалізації, розміщення господарства тощо. Тепер усе більше уваги приділяється розвитку великотоварних спеціалізованих сільськогосподарських підприємств. При цьому особливого значення набуває проблема обґрунтування раціональних розмірів підприємств, тобто таких їх розмірів, які забезпечили б в певний час максимальний ефект від масштабу виробництва за умови пріоритету економічного та соціального складників їх діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивчення теоретичних основ поняття раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств А.О. Гуровим дало підстави стверджувати, що під "оптимальним" слід розуміти найкращий варіант із сукупності можливих, який повністю відповідає заданим умовам на цей момент часу. Ця величина є статичною, а тому фактично не змінюється під впливом зовнішніх чинників.

Звідси, поняття "раціональний" є ширшим за поняття "оптимальний". Величина оптимуму виступає критерієм для визначення раціональних меж. Враховуючи те, що умови господарювання, економічні процеси, природні чинники та інші фактори, які впливають на розміри сільськогосподарських підприємств, є плінними, динамічними величинами, то найбільш прийнятним і коректним буде застосування поняття "раціональні розміри" сільськогосподарських підприємств [3, с.

21—22].

Автор зауважує, що, узагальнивши класичні погляди на поняття "раціональні" та "оптимальні розміри" сільськогосподарських підприємств і врахувавши вищевикладене про сутність та змістовність понять "раціональний" і "оптимальний", зазначимо, що в сучасних умовах господарювання під раціональними розмірами сільськогосподарського підприємства слід розуміти такі розміри сільськогосподарського підприємства, які за інших однакових умов ведення господарства дають змогу максимізувати цільовий показник діяльності підприємства (прибуток, обсяг виробництва продукції, сукупну додаткову вартість) з урахуванням національних інтересів при мінімальних витратах виробництва, тим самим підвищуючи рівень конкурентоспроможності підприємства на ринку, створюючи умови для його сталого розвитку на засадах розширеного відтворення, екологізації виробництва та соціальної відповідальності бізнесу [3, с. 22].

Більш узагальнено під поняттям раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств розуміється такі розміри підприємства, які за інших однакових умов ведення господарства забезпечують максимальну економічну ефективність господарського механізму та менеджменту, тим самим підвищуючи рівень конкурентоспроможності підприємства на ринку, створюючи умови для його сталого розвитку, провадження соціальної відповідальності бізнесу.

Прикладний аспект проблеми формування раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств актуалізується у контексті підвищення ефективності господарського механізму. У зв'язку з об'єктивними і суб'єктивними причинами дрібні фермерські й особисті селянські господарства є нераціональними за розмірами, неефективними, що робить їх неспроможними виконати завдання зі стабільного гарантування належного рівня продовольчої безпеки держави. При цьому середні і великі сільськогосподарські підприємства у більшості випадків є прибутковими, краще забезпечені виробничими ресурсами, мають відповідні можливості для трансферу інновацій у виробництво, переходу на модель сталого розвитку, впровадження заходів соціальної відповідальності бізнесу.

Однак, існує необхідність у поглибленні досліджень цих проблем стосовно окремих регіонів, обґрунтуванні шляхів поглиблення спеціалізації і підвищення рівня концентрації.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даного дослідження було узагальнити теоретичне розуміння спеціалізації і концентрації як основи реалізації господарського механізму, дати оцінку цим процесам на прикладі окремих сільськогосподарських підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Формування великотоварних господарств у сучасних умовах має свої особливості, пов'язані, перш за все, з тим, що земля та інші засоби виробництва знаходяться в приватній власності. Звідси, організаційні основи існуючих аграрних формувань повинні ґрунтуватися, насамперед, на посиленні зацікавленості власників у сумісній діяльності на принципах колективних форм організації праці. Показники розмірів сільськогосподарських підприємств розглядаються як показники концентрації сільськогосподарського виробництва. Такими основними показниками виступають: площа сільськогосподарських угідь підприємства, включаючи й орендовану землю; авансований капітал підприємства, взятий разом з орендованим майном; середньооблікова чисельність працівників у еквіваленті повної зайнятості; обсяг виробництва і продажу сільськогосподарської продукції. З підвищенням рівня інтенсифікації на розміри сільськогосподарських підприємств все більше будуть впливати обсяги виробництва продукції, вартість основних виробничих фондів, кількість працюючих, розмір товарної продукції. Однак при всіх цих показниках і за інших рівних умов першочергове значення відіграє стабілізація сільськогосподарських підприємств з оптимізації розмірів оброблюваної земельної площі, що є основою стійкого розвитку господарств у ринковому середовищі.

Учені економісти-аграрники відмічають, що сприятлива кон'юнктура ринку та ріст рентабельності окремих галузей сільськогосподарського виробництва створили умови для посилення процесів глобалізації у сільському господарстві. Створення агрохолдингів (аграрних об'єднань сільськогосподарських підприємств) стало своєрідною відповіддю аграрної економіки України вимогам ринку.

На думку А. О. Гуторова, такі структури можуть бути ядром сталого зростання агропродовольчого комплексу. У той же час без належного державного регулювання рентних відносин, без виваженої і послідовної аграрної політики агрохолдинги при їх експортній орієнтованості створюють об'єктивну загрозу експансії іноземного капіталу, перетворення України на сировинний придаток чи сателіт інших країн світу, що поставить під загрозу забезпечення державного суверенітету [3, с. 7].

Ми підтримуємо міркування автора, який далі стверджує, що ми стоїмо на позиціях пріоритету формування раціональних за розмірами сільськогосподарських підприємств як основи для гарантування продовольчої безпеки України і її регіонів, виходячи з умов розвитку ринків досконалої конкуренції. Адже саме раціональні

за розмірами сільськогосподарські підприємства можуть стати тим лейтмотивом, що забезпечить стале зростання сільськогосподарської галузі, агросфери в цілому, і виступатиме в ролі одного з головних чинників ендогенного зростання національної економіки [3, с. 7].

Для більшості малих і середніх фермерських господарств, на думку П.М. Макаренка, гостро стоїть проблема досягнення оптимального рівня концентрації виробництва, а відповідно існує проблема забезпечення та ефективного використання передової техніки та технологій. Це під силу великим господарствам [5, с. 235].

Отже, численні дослідження вчених-аграрників і наші, зокрема, доводять необхідність формування крупного виробництва [1; 3; 4; 5; 6]. З цього приводу Т.Г. Маренич зауважує, що досвід розвитку сільського господарства провідних країн світу свідчить про дію об'єктивної закономірності переваги великого господарства над дрібним. Практика таких країн, як США, Німеччина, Голландія, досвід колишнього СРСР і сьогodнішньої України показують, що у великих господарствах у 2—3 рази вища продуктивність праці, значно нижча собівартість продукції. Великі сільськогосподарські підприємства, як правило, працюють ефективніше і є конкурентоспроможними. У сільськогосподарських підприємствах за раціонального рівня концентрації виробництва значно успішніше можна вирішувати соціальні проблеми колективів [6, с. 188—189]. Нижній оптимальний розмір окремих галузей та видів продукції повинен забезпечити можливість застосування сучасних технологій, які дадуть поточність, високу ефективність відтворювального процесу й швидку окупність капіталовкладень, своєчасне повернення кредитів. Як вже раніше відмічалось, багаточисельними дослідженнями доведено позитивний вплив концентрації виробництва на його ефективність, встановлена чітка тенденція та однозначна необхідність цього процесу в сільському господарстві.

Таким чином, необхідність використання сучасних засобів механізації та технології викликає необхідність стримати подальше розукрупнення господарств за земельною площею. При цьому доцільно, щоб у господарствах формувалися внутрішньогосподарські структури з меншими розмірами землі, однак, які забезпечать збереження цілісності земельних комплексів. За даними В.Я. Месель-Веселяка, найвищу ефективність забезпечували ті сільськогосподарські підприємства, площа ріллі в яких перевищувала 5 тис. га [7, с. 22].

Разом з тим, багаточисельними дослідженнями економістів-аграрників відмічається, що основою раціональної організації сільськогосподарського виробництва є обов'язкове поєднання землеробства і тваринництва. На сьогодні це має важливе значення, оскільки із-за порушення цього принципу різко знизилась ефективність галузі в цілому. Згідно із системою ведення агропромислового виробництва, в усіх зонах України рекомендується відродити галузь тваринництва.

Звичайно, просте збільшення масштабів виробництва не завжди забезпечує підвищення ефективності виробництва. Це можливо за умови, коли кількість призводить до появи нової, вищої якості. Зростання масштабів виробництва повинно супроводжуватись

поліпшення технологій виробництва, вдосконалення форм внутрішньогосподарської організації праці, ефективнішим використанням виробничих потужностей і робочої сили. Проте підвищення рівня концентрації виробництва позитивно впливає на економіку лише до певної межі, перехід за яку призводить до зниження ефективності. В надмірно великих підприємствах ускладнюється процес управління виробництвом, зростають транспортні витрати, погіршується контроль за якістю виконання робіт і дотримання технології. Протидіючим чинником надмірної концентрації є і екологічні вимоги. Тому важливим є досягнення оптимального рівня концентрації виробництва, обґрунтування раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств різної спеціалізації з урахуванням їх юридичного статусу і зональних особливостей.

Звідси — збільшення розмірів господарств не завжди є умовою їх ефективного функціонування, адже розміри сільськогосподарських підприємств визначаються сукупністю чинників. Для сільськогосподарських підприємств, що працюють на сумісному використанні земельних і майнових часток (паїв), чинниками, що визначають їх розміри, є: спеціалізація, рівень інтенсивності, технологія та механізація, характер транспортних зв'язків, дорожнього господарства, конфігурація полів, рельєф, контурність, водозабезпеченість, розміщення населених пунктів та території. Більшість з цих чинників сприяють збільшенню розмірів господарств у зв'язку з використанням капіталовкладень та їх порівняно швидкою окупністю, за умови врахування наступних особливостей. У сучасних сільськогосподарських підприємствах будуть зайняті власники засобів виробництва й наймані працівники. Незалежно від цього, організація праці повинна будуватися на принципах розподілу та її кооперації, кваліфікованого забезпечення робочих місць, обґрунтованої нормативності праці, дотримання трудової дисципліни та відповідальності.

Організація виробництва повинна передбачати вибір оптимальної виробничої структури підприємства. При цьому важливе значення має визначення кількості та розташування первинних підрозділів, їх спеціалізація і кооперування. Організація управління виробництвом передбачає розподіл функцій управління, їх чітку регламентацію, взаємодію. Найбільший ефект організаційного розвитку сільськогосподарських підприємств досягається в тому випадку, якщо організація праці, виробництва та управління удосконалюються одночасно в органічному взаємозв'язку з врахуванням інтересів власників землі та майна.

Розвиток спеціалізації сільського господарства супроводжується підвищенням концентрації виробництва, яка характеризується розмірами його головних галузей. Тут, як і в промисловості, об'єктивно проявляється дія закону про переваги великого виробництва. Проте в сільському господарстві це значно суворіше зумовлено ступенем визрівання економічних умов для нього, адже переваги концентрації тут мають місце лише до певної межі. У зв'язку з цим обґрунтування рівня концентрації для кожної господарської ситуації вимагає творчого підходу з урахуванням можливостей впровадження нової техніки, прогресивних технологій та організації виробництва з балансовою узгодженістю всіх виробни-

чих ланок і чинників, що має забезпечити максимальний вихід продукції при мінімальних затратах.

Науково-технічний прогрес активізує розвиток продуктивних сил, що прискорює поглиблення спеціалізації сільського господарства. В результаті відбувається розчленування єдиного процесу відтворення на окремі технологічні фази, на виконання яких спеціалізуються окремі структурні підрозділи, підприємства і міжгосподарські підприємства. Для одержання при цьому за-вершених товарних продуктів виникає об'єктивна потреба у розвитку виробничої кооперації. Створюються якісно нові організаційні форми виробництва аграрного і агропромислового типу. Отже, спеціалізація сільського господарства на базі виробничого кооперування, відображаючи ступінь і форми суспільного поділу праці, виступає головним чинником удосконалення організаційної й технологічної перебудови сільськогосподарських підприємств шляхом формування на технічно оновленій основі найраціональніших їх типів. Тому поглиблення спеціалізації виробництва тепер і розглядається як один з головних напрямів його інтенсифікації, що забезпечує раціональну концентрацію провідних галузей, підвищення ефективності використання виробничих фондів і більш високу продуктивність праці.

Оскільки інтенсифікація сільськогосподарського виробництва проявляється, насамперед, у додаткових вкладеннях коштів на одиницю землі при збільшенні виходу продукції, то спеціалізація тут виступає важливим регулюючим чинником розподілу виробничих ресурсів у середині галузі, а також чинником підвищення фондівіддачі й загальної ефективності виробництва. В результаті поглиблення спеціалізації на базі виробничого кооперування значно розширюються міжгосподарські економічні взаємозв'язки (інтеграція виробництва), що в прямому розумінні означає відповідну організаційну форму тісного співробітництва. Розвиток аграрної та агропромислової інтеграції та спеціалізації як процес суспільного відтворення розглядається як єдність усіх стадій виробництва продукції, її розподілу і споживання. Тобто спеціалізацію необхідно розглядати як безперервний процес розвитку від простих до складних форм у тісному взаємозв'язку між окремими етапами розвитку та конкретними умовами виробництва.

Враховуючи багатоплановість і складність цього процесу, слід детально вивчати конкретну господарську ситуацію, наявну матеріально-технічну базу, досягнутий рівень спеціалізації, виявляти прогресивні тенденції й напрями її розвитку. Значна кількість сільськогосподарських підприємств Львівської області, сформованих у процесі реформування аграрного сектора економіки, досить вдало формують галузеву структуру, нарощують обсяги виробництва продукції сільського господарства на основі поглиблення спеціалізації і підвищення рівня концентрації головних галузей, а в результаті забезпечують ефективний розвиток своєї господарської діяльності. Зокрема, хочемо звернути увагу на економічні показники розвитку скотарства у двох сільськогосподарських підприємствах Сокальського району Львівської області: приватна агрофірма "Білий Стік" — лідер за рівнем рентабельності (табл. 1) і приватне підприємство "Агрофірма ім. Б. Хмельницького"

Таблиця 1. Економічні показники розвитку скотарства в приватній агрофірмі “Білий Стік” Сокальського району Львівської області*

Показник	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Площа сільськогосподарських угідь, га	2105	2106	2227	2251	2480
у т.ч. рілля	1850	1851	1980	2004	2082
Поголів'я великої рогатої худоби, гол.	1174	1188	1251	1262	1118
у т.ч. корів	413	445	475	485	404
Теж на 100 га сільськогосподарських угідь, гол.: великої рогатої худоби	55,8	56,4	56,1	56,1	45,4
корів	19,6	21,1	21,3	21,5	16,4
Надій молока на одну корову, кг	3635	3805	3918	3609	4623
Середньодобовий приріст великої рогатої худоби, г	400	530	542	537	596
Валове виробництво, ц:					
молока	15011	16041	18612	17504	18680
приросту великої рогатої худоби	1373	1437	1534	1525	1554
Теж на 100 га сільськогосподарських угідь, ц:					
молока	713,1	761,7	835,7	777,6	759,4
приросту великої рогатої худоби	65,2	68,2	68,9	67,7	63,2
Собівартість 1 ц, грн.:					
молока	95,9	115,2	130,5	188,5	206,5
приросту великої рогатої худоби	791,5	1062,9	1093,7	1388,9	1491,4
Середня реалізаційна ціна 1 ц, грн.:					
молока	151,6	212,8	198,6	253,3	320,1
яловичини	502,2	798,9	827,0	872,1	1319,3
Обсяг реалізації, ц:					
молока	13753	14236	17064	16230	17374
яловичини	1530	1407	1630	2047	1479
Прибуток (-збиток) – всього, тис. грн.	284,1	1125,2	576,7	141,6	1580,1
у т.ч.: молоко	658,1	1229,3	1040,9	894,9	1770,8
яловичина	-374,0	-104,1	-464,2	-753,3	-190,7
Рівень рентабельності (-збитковості) скотарства, %	11,1	37,2	13,9	2,5	26,6
у т.ч.: молоко	46,1	68,3	44,3	27,8	46,7
яловичина	-32,7	-8,5	-25,6	-29,7	-8,9
Рівень рентабельності (-збитковості) з врахуванням державної підтримки (за рахунок бюджетних дотацій і податку на додану вартість) скотарства – всього, %	48,6	74,5	29,4	32,3	26,6
у т.ч.: молоко	85,1	114,2	64,7	70,4	46,7
яловичина	3,2	16,2	-16,3	-18,4	-8,9

* Джерело: розраховано на основі річних звітів.

— аутсайдер (табл. 2). У економічних показниках розвитку скотарства цих підприємств важливим є не тільки рівень рентабельності, частка державної підтримки, а й обсяги виробництва продукції, концентрації поголів'я худоби, продуктивність тварин, а також розміри сільськогосподарських підприємств за площею сільськогосподарських угідь і ріллі.

Отже, у сільському господарстві області на базі нової техніки і технологій, виведення продуктивніших порід тварин і сортів сільськогосподарських культур постійно відбувається концентрація виробництва. Наслідком укрупнення виробництва у сільському господарстві є скорочення кількості господарств при одночасному збільшенні рівня концентрації виробництва, насамперед на великих підприємствах.

Очевидно, що у найзагальнішому вигляді концентрацію виробництва слід визначати як процес зосередження виробництва на великих підприємствах й одночасне зменшення їх кількості у тій або іншій галузі виробництва. Концентрація виробництва зумовлена насамперед науково-технічним прогресом і впровадженням його досягнень у виробництво. Розміри існуючих господарств з часом не дадуть змоги рентабельно вести виробництво, тому виникає потреба його розширення на новій техніко-технологічній та організаційній основі, посилення концентрації виробництва також ринковою концентрацією. Саме вона призводить, з одного

боку, до банкрутства багатьох підприємств і примусового їх поглинання великими, а з другого — спонукає товаровиробників до добровільного об'єднання.

Здійснення організаційних заходів з розвитку спеціалізації конкретного суб'єкта господарювання повинно супроводжуватись попереднім обґрунтуванням загальної схеми й форм міжгосподарської кооперації, техніко-економічних показників, визначенням розмірів і джерел матеріальних та грошових ресурсів на етапах освоєння спеціалізації та обчисленням економічних показників, яких можна досягти в результаті здійснення цих зходів. Дальший розвиток спеціалізації і концентрації сільськогосподарського виробництва на базі кооперації та інтеграції є процесом об'єктивним, закономірним. Проте розробкою і виконанням практичних заходів, спрямованих на його здійснення в конкретних виробничих умовах, можна прискорити цей процес, досягти вищої ефективності й, навпаки, невдалими заходами його можна загальмувати, не одержавши очікуваних результатів.

Значне збільшення виробництва сільськогосподарської продукції повинно забезпечувати виконання обсягів виробництва продукції для здійснення розширеного відтворення. Крім того, необхідно добитися, щоб у процесі поглиблення спеціалізації господарств зростало виробництво не тільки тих продуктів, на яких вони спеціалізуються, а й загальне виробництво валової продукції. Коли ж концентрацію виробництва головних галузей підвищують за рахунок посліпного скорочення додаткових галузей, це призводить до зменшення загального виробництва валової продукції. Відтак, таке поглиблення спеціалізації не можна вважати нормальним.

Вважаємо, що в найближчій перспективі відбудуться певні зміни у чисельності господарств за типами і підтипами, територіальному розміщенні деяких з них. Одночасно буде зростати рівень спеціалізації і концентрації виробництва, вдосконалюватись внутрішня галузева і організаційно-виробнича структура господарств відповідно до науково обґрунтованих пропорцій, підвищуватись інтенсивність і економічна ефективність галузей і господарств. Цей процес супроводжуватиметься підвищенням урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тваринництва, виходу валової і товарної продукції при одночасному зростанні продуктивності праці, зниженні виробничих витрат

шляхом технічної модернізації, досконалішої організації праці і технології.

ВИСНОВКИ

Одним із найвагоміших чинників розвитку сільськогосподарських підприємств є їхні розміри, на які істотно впливає рівень розвитку продуктивних сил, напрям спеціалізації, розміщення господарства тощо. Все більше уваги приділяється розвитку великотоварних спеціалізованих сільськогосподарських підприємств. При цьому особливого значення набуває проблема обґрунтування раціональних розмірів підприємств, тобто таких їх розмірів, які забезпечили б у певний час максимальний ефект від масштабу виробництва за умов пріоритету економічного та соціального складників їх діяльності.

Рівень товарності й економічної ефективності виробництва продукції тваринництва вищий у тих господарствах, де утримується більше поголів'я худоби. Отже, різні господарські формування мають свої раціональні розміри, за яких забезпечується ефективно ведення виробництва. Формування великотоварних господарств у сучасних умовах має свої особливості, пов'язані, перш за все, з тим, що земля та інші засоби виробництва знаходяться в приватній власності, а організаційні основи існуючих аграрних формувань повинні ґрунтуватись, насамперед, на посиленні зацікавленості власників у суміжній діяльності на принципах колективних форм організації праці. Показники розмірів сільськогосподарських підприємств розглядаються як показники концентрації сільськогосподарського виробництва.

Збільшення розмірів сільськогосподарських підприємств не завжди є умовою їх ефективного функціонування, адже розміри підприємств визначаються сукупністю чинників. Для сільськогосподарських підприємств, що працюють на сумісному використанні земельних і майнових часток (паїв), ними є: спеціалізація, рівень інтенсивності, технологія та механізація, характер транспортних зв'язків, дорожнього господарства, конфігурація полів, рельєф, контурність, водозабезпеченість, розміщення населених пунктів та території. Більшість з цих чинників сприяють збільшенню розмірів господарств.

Література:

1. Аграрна реформа в Україні / [П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко та ін.]; за ред. П.І. Гайдуць-

Таблиця 2. Економічні показники розвитку скотарства в приватному підприємстві "Агрофірма ім. Б. Хмельницького" Сокальського району Львівської області*

Показник	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Площа сільськогосподарських угідь, га	1863	1813	1812	1807	1788
у т.ч. рілля	1234	1210	1203	1209	1193
Поголів'я великої рогатої худоби, гол.	1129	996	929	831	782
у т.ч. корів	365	320	280	230	230
Теж на 100 га сільськогосподарських угідь, гол.: великої рогатої худоби	60,6	54,9	51,3	46,0	43,7
корів	19,6	17,7	15,5	12,7	12,9
Надій молока на одну корову, кг	2705	2768	3077	3091	2803
Середньодобовий приріст великої рогатої худоби, г	340	403	379	301	401
Валове виробництво, ц:					
молока	9875	8858	8615	7109	6448
приросту великої рогатої худоби	949	994	897	661	808
Теж на 100 га сільськогосподарських угідь, ц:					
молока	530,1	488,6	475,4	393,4	360,6
приросту великої рогатої худоби	50,9	54,8	49,5	36,6	45,2
Собівартість 1 ц, грн.:					
молока	108,0	146,3	151,0	188,8	233,9
приросту великої рогатої худоби	946,9	1159,3	1554,0	1735,7	1398,4
Середня реалізаційна ціна 1 ц, грн.:					
молока	130,4	158,1	160,0	228,0	273,4
яловичини	466,5	793,3	686,6	717,3	1125,6
Обсяг реалізації, ц:					
молока	8927	8045	7720	6350	6106
яловичини	1223	1472	1127	838	923
Прибуток (-збиток) - всього, тис. грн.	-242,7	-254,0	-458,2	-454,4	-216,0
у т.ч.: молоко	125,3	3,2	5,3	120,1	201,0
яловичина	-368,0	-257,2	-463,5	-574,5	-417,0
Рівень рентабельності (-збитковості) скотарства, %	-12,3	-9,5	-18,6	-18,2	-7,4
у т.ч.: молоко	12,1	2,5	0,4	9,0	13,7
яловичина	-39,2	-18,1	-37,5	-48,9	-28,6
Рівень рентабельності (-збитковості) з врахуванням державної підтримки (за рахунок бюджетних дотацій і податку на додану вартість) скотарства - всього, %	12,0	17,5	-1,3	-6,7	-7,4
у т.ч.: молоко	38,9	31,6	14,3	30,4	13,7
яловичина	-17,7	4,9	-16,7	-41,5	-28,6

* Джерело: розраховано на основі річних звітів.

кого. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 424 с.

2. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [М.В. Присяжнюк, М.В. Зубець, П.Т. Саблук та ін.]; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. — К.: ННЦ ІАЕ, 2011. — 1008 с.

3. Гуроров А.О. Економічне обґрунтування раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств: теорія та практика / А.О. Гуроров. — Харків: Міськдрук, 2012. — 377 с.

4. Кириленко І.Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи / І.Г. Кириленко. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 452 с.

5. Макаренко П.Н. Организация и экономический механизм адаптации аграрного хозяйствования к рыночно-предпринимательской среде / П.Н. Макаренко. — К.: Наук. думка, 1999. — 622 с.

6. Маренич Т.Г. Трансформаційна динаміка та механізми економічного регулювання агроформувань (питання теорії, методології, практики): монографія / Т.Г. Маренич. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 454 с.

7. Месель-Веселяк В.Я. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2005. — № 6. — С.